

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

МЫРАЛЫ

YIL:40

SAYI:479

KASIM 2017

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Ahmet KAYASANDIK, Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Ü)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Ü)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (S. Demirel Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Mustafa SEVER (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Ü'nden Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi)

Dr. Ahmet KAYASANDIK (Abdullah Gül Üniversitesi)

Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN (Erciyes Üniversitesi)

Mehmet ÇAYIRDAĞ (Erciyes Ü'nden Emekli)

Yaşar ELDEN (Erciyes Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ

Telefon – Belgeç: 0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı

Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8

38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

erciyesdergisi@mynet.com

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Âteşoğlu'nun Erciyes Dağı ile Söyleşi-II

Âlim GERÇEL.....1

Ezân Çiçeği (Şiir)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN.....8

İmrenme Emi (Şiir)

Hilmi (Hikmet TÜRK).....8

Barak Ağıtlarında Kadın

Yrd. Doç. Dr. Fahri DAĞI.....9

Eylül Hüznü (Şiir)

Muhsin İlyas SUBAŞI.....14

"Birnâme"de Tevhid (Birleme) İnanç-İ

Mehmet BİLGEHAN.....15

Ne Ahir Ne Evvelim (Şiir)

Emel DEMİREZEN.....24

Türk (Şiir)

Deli Ozan (Emin DAĞISTANLI).....24

Ayşe (Peygamber Gülü) (Şiir)

Ali ALPARSLAN.....24

Miralı ve Sultansöyün Destanı-I

Dr. Ahmet KAYASANDIK25

Fiyat Tarifesi (KDV dâhil)

Sayı: 10 TL

Yıllık abone bedeli: 90 TL

Resmî abone bedeli (Taahhütlü): 120 TL

Yurt dışı abone bedeli: 40 Euro – 50 Dolar

Dergimiz öğretmen ve öğrencilere %10 indirimlidir.

Reklam bedeli: Reklam sahibinin lütfuna tâbidir.

Havaleleriniz için posta çeki hesabı: Âlim Gerçel, 116866

Vakıfbank Kocasinan Şb. IBAN: TR590001500158007286226630

Baskı

Geçit Matbaacılık ve Yayıncılık San. Tic.

Oymaağaç Mah. 5067. Sok. Nu.: 4-C Mobilyakent Kocasinan/KAYSERİ

Telefon: 0352 320 48 61, Belgeç: 320 48 54

www.gecityayinevi.com E-posta: gecitmatbaacilik@hotmail.com

YIL: 40 ★ SAYI: 479 ★ KASIM, 2017

Hüseyin Baykara'nın mektep arkadaşı ve yakın dostu, Çağatay edebiyatının meşhur şairi Ali Şir Nevayî'nin Türk dünyasında ayrıcalıklı bir yeri vardır. "Ali Şir Nevayî'nin bütün hayatı ve başından geçen olaylar halk arasında geniş yankı bulmuş ve folklorlaşarak halk muhayyilesi ile zenginleşip bir bakıma sözlü kültürde bir Nevayî külliyyatı oluşturmuştur" (Türkmen, 2002:26) . Türkmenler arasında da Ali Şir Nevayî ile Hüseyin Baykara hakkında birçok hikâye anlatılmıştır. Bunlardan biri *Mıralı (Novayi)* adıyla Berdi Kerbabayev imzasıyla 1948'de yayınlananmıştır. Eserin söz başında "yazar, Nevâyî'nin Türkmenler arasında 'Mıralı' adıyla anıldığını, Hüseyin Baykara'ya da 'Sultansöyün' dendiğini belirtmektedir" (Biray, 1998: 57). Bu eser Nergis Biray tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak "Türkmenler Arasında Ali Şir Nevayî Hakkında Anlatılan Halk Destanları" başlığıyla Millî Folklor dergisinin 39. ve 40. sayılarında (1998) iki parça hâlinde yayımlanmıştır.

Aşağıda Kiril harfli özgün baskısından Latin harflerine ve Türkiye Türkçesine aktarılarak verilen metin Kâbe Borcakova tarafından derlenmiş ve baskıya hazırlanmıştır. Eserin "Söz Başı"nı yazan Profesör Nazar Gullayev, bu destanın diğer adının "Gülfam" olduğunu belirttiikten sonra derleme sürecini şöyle özetler: "Türkmen destanlarının canlı bir hazinesi sayılan Kurt Yakup, bu destanı kendi halifesi Rozi'dan öğrenmiştir. Kerim adlı babasından 11 yaşındayken öğrenen Yakup'un karısı Aksultan ise destanı tamamlanmıştır. K. Borcakova bu destanı ilk kez Kurt Yakup'tan dinleyip yazıya geçirmiştir. Ancak Kurt Yakup, destanı mufassal anlat(a)madığı için Borcakova, Kurt Yakup'un talebesi Hazret Çarı'dan da dinlemiştir. Aşağıdaki metin, Hazret Çarı'dan alınan materyale göre hazırlanmıştır" (Borcakova, 1998: 3-6).

Biray'ın aktardığı metinle aşağıdaki metin arasında benzerlikler görülmekle beraber farklılıklar ve manzum parçalar daha çoktur.

Kiril harfli destanın, Latin harflerine aktarılan özgün şekli sağ sütunda verilmiştir. Türkmen Türkçesiyle yazılan metin, Türkiye Türkçesine aktarılırken daha kolay anlaşılabilir diye bazı kelimelerde ve çekimlerde birtakım tasarruflarda bulunmuş ancak mümkün oldukça metnin özgün üslubu korunmaya çalışılmıştır.

MIRALI VE SULTANSÖYÜN

Afganistan'ın başkenti 15. asırda Hırat'tı. Onun padişahına Baykara derlermiş.

Baykara'nın babasına Toğrulbey, Toğrulbey'in babasına Uğurbent, Uğurbent'in babasına Abdibatman derlermiş. Onlar Abdibatman'dan nesilden nesle padişah olup gelmişler.

Baykara bir gece düş görüyor. Düşünde ona:

- Ey, Baykara! Sen kendinden oğul gibi oğul kalsın diyorsan, on yıl içerisinde kadir gecesi kuyruklu yıldız doğar, o yıldız yemek pişme vakti durur ve batar. O yıldız batmadan kadınına yönelirsen, senden akıllı ve güzel konuşan çocuk dünyaya gelir. O oğlun ayrıca padişah olur. Yoksa, diğer doğan çocuklarından netice yok, sözleri ayan olur.

Padişah yiyeceğini içeceğini vererek, aylığını günlüğünü belirleyerek kuyruklu yıldızın doğacağı tarafa bekçi koyar. Bekçi gün batınca varıp minare-

MIRALI HEM SOLTANSÖYÜN

Ovganistanın paytağı 15-nci asırda Hırat bolan. Onun patışasına Baykara diyer ekenler.

Baykaranın kakasına Toğrulbeğ, Toğrulbeğın kakasına Uğurbent, Uğurbentın kakasına Abdibatman diyer ekenler. Olar Abdibatmandan nesilme-nesil patışa bolup gaydan.

Baykara bir gice düş görür. Düşünde ona:

- Ey, Baykara! Sen özünden oğul şekilli oğul galsın diyseñ, on yılın devamında gadır gicesi guyruklu yıldız doğar, ol yıldız nahar bişer salım saklanır-da batar. Şol yıldız batmanka, ayalıña mähir bildirseñ, senden akıldar hem dilevar perzent dünyä iner. Şol perzendiñ hem patışa bolar. Yoğsam, beyleki doğlan perzentlerinden netice yok - diyen sözler ayan bolyar.

Patışa iycek-içceğini berip, aylık-günlüğünü belläp, guyruklu yıldızın doğcak tarapına garavul goyyar. Garavul gün yaşanda barıp minara münyär,

ye çıkar, gün doğduğunda geri döner. Böylece altı yıl bekçilik yapar, yedinci yıl kadir gecesini kuyruklu yıldız güneydoğudan parlayarak doğar. Bekçi gece yarısında yıldızı görüp, köşke doğru koşar.

Sahrada bir koyun çobanı evine çok yakın yerde koyunlarını yatırmıştı. Bekçi tesadüfen o koyun sürüsünün üstüne geliyor. Koyunlar ürküp ikiye bölünüyor. Çoban eline eğri değneğini alarak:

- Dur! Nereye gidiyorsun gece yarısında bu koyunların ortasında ne yapıyorsun? diyerek biraz öncekinin yakasından tutar.

- Dur, ho-ov, beni bırak, tan ağarıyor! Ben tez yetişmeliyim.

- Yok, kaçamazsın. Nereden gelip, nereye gidersin? Niçin gittiğini söylemezsen, bırakmam.

- Dur, söyleyeyim. İşte, kuyruklu yıldız doğdu.

- Doğduysa ne oldu?!

- Onun sırrını söyleyemem.

- Söylemezsen, gidemezsin, söyle dedim, söyle! diyerek, değnekle bir iki kez keyifle bekletiyor.

- O yıldız batmadan, karına yakınlaşsan, o da hamile olsa, güzel konuşan alim çocuk, dünyaya gelirmiş. O ayrıca padişah olurmuş.

- O zaman önceden böyle desene, diyerek çoban, bekçiyi bırakıyor, değneğini atıp evine doğru yumularak gidiyor. Vakti gelince, koyun çobanından Miralî doğuyor.

Bekçi koşarak büyük kapının önüne varıyor, görüyor ki, kapı kapalı.

- Aç ho-ov kapıyı, diyerek, [kapıyı] tekmeleyerek bağıriyor. Kapı muhafızı:

- Haydi [oradan], belki de sen padişahı öldürmeye geldin, gece yarısı kapı açılmaz. Niçin, nereden geliyorsun?

- Ben padişahın kendi koyduğu adamıyım. Aç! Ben tan atmadan padişahın yanına varmalıyım. Çabuk aç!

- Niçin geldiğini söylemezsen kapı açılmaz.

Bekçi, kapı muhafızına durumu anlatıyor fakat o da kapıyı şakırdatarak açarak evine doğru koşuyor. Kapı muhafızının karısının da ayı günü dolunca Etlet dünyaya geliyor.

Bekçi üçüncü sırada padişahın yanına varıyor.

gün doğanda-da gaydyar. Şeylip, altı yıl gullukda duruyar, yedinci yıl gadır gicesi guyruklu yıldız ilerden yalpıldap doğuyar. Garavul gicaniñ yarımında yıldızı görüp, köşge tarap yazını beryar.

Sährada bir goyun çoban öyüne yakınrak yerde goyun yatıran eken. Garavul tötänden şol goyun sürüsiniñ üstünden gelyar. Goyunlar ürküp ikä bölünür. Çoban eline eğri tayağını alıp:

- Dur! Nirä baryarsın gicaniñ yarımında bu goyunlarıñ ortasında näme işläp yörsün?! - diyip, yañkınıñ yakasından tutuyar.

- Dur, ho-ov, meni sıpdır, dañ atıp baryar! Men tiz yetmeli.

- Yok, sıpmarsın. Nireden gelip, nirä baryarsın? Näme üçin baryanıñı aytmasañ, sıpdırman.

- Dur, aydayın. Hanha, guyruklu yıldız doğdı.

- Doğanda näme?!

- Onuñ sırrını aytmalı däl.

- Aytmasañ, sıpmarsın, ayt diydiğim, ayt! - diyip, tayak bilen birki gezek mazalı donduryar.

- Şol yıldız batmanka, ayalıña ısnişsañ, ol hem hamıla bolsa, dilevar, alım perzent dünyä inyärmış. Ol hem patışa bolyarmış.

- Onda ertirden şey diy-dä - diyip, çoban garavulı goyberyar-de, tayağını taşlap, öyüne bakan yumlugayyar. Vagtı yetip, goyun çopandan Miralî döreyar.

Garavul ılgap dervezaniñ ağzına baryar, Görse, derveze yapık.

- Aç ho-ov dervezani - diyip, depip gıgıryar. Dervezeban:

- Yeri, belki, sen patışanı öldürmäge gelensin, yarigice derveze açılmaz. Näme üçin, nireden gelyarsın?

- Men patışanıñ öz goyan adamı. Aç! Men dañ atmanka patışanıñ yanına yetmeli. Aç tizräk!

- Näme üçin baryanıñı aytmasañ, derveze açılmaz.

Garavul dervezebanı yağdayı düşündiryar velin, ol hem dervezani şakırdadıp açıp, öyüne tarap ılgayyar. Dervezebanıñ ayalınıñ hem ayı-günü dolup, Etlet dünyä inyär.

Garavul üçüncü nobatda patışanıñ yanına bar-

Baykara ile bekçinin arasında şöyle soru cevap oluyor:

- Gördün mü?
- Gördüm.
- Hiç kimseye söylemedin değil mi?!
- Söyledim.
- Çok merak ettim! Kime söyledin?
- Aman, bir çobanla kapı muhafızına söyledim.

Söylenerek padişah da gözde karısının yanına koşuyor. Baykara'nın oğlu oluyor. Oğluna Sultan Hüseyin (Sultansöyün) adını koyuyor.

Dördüncü olarak yıldız görenin kendi kalıyor. Eziyetini çekip yıldız gören benim. Benden de kalsın alim çocuk diyerek, bu da tan atmadan evlerine yetişiyor. Bekçinin karısı da hamile kalıyor. Dokuz ay, dokuz gün tamamlanınca, ondan da diğerleri ile aynı gün içinde kız çocuk dünyaya geliyor. Ona Gül-Gülfam adını koyuyor.

Yine bir gün padişahın düşünde ona:

- Ey, Baykara! Sen yalnız kendinden alim çocuk sahibi olacaktın ama halkın arasında seninkiden başka üç tane daha doğdu. Eğer oğlun o üçünü köşke kendi yanına çekemezse, gelecekte o şahlık süremez. Onlar halk arasında kalırlarsa senin oğlunu tahtından indirirler, şeklinde sözler ayan olur.

Padişah sabah kalkarak derin düşünceye dalar. Oğlum büyümemişken, bu şeyleri düşünmemişken, kendim âlemden göçsem, bunlar onu tahtından indirirler, diyerek düşünüyü kitaba yazar. O yazı şöyledir:

Ey, oğlum! Halkın arasında üç tane akıllı vardır. Bunları kendi yanına - köşke çek. Eğer onları bulup, köşke çekmezsen, seni tahttan indirirler. Bu işi yaşlı vezirlerden gizli yap. Onlar yaşlı kurnazlardır, sana rahat vermezler. Aman, onu et, bunu et! diyerek onca nasihatları o kitaba yazar.

Sultansöyün on iki yaşına değer. Baykara da bir gün hastalanır, başı yastığa değer. Ölmeden önce yanında oğluna bir anahtar veriyor da ona şöyle diyor:

- Ey, oğlum, filan oda kütüphanedir! Onu açıp, içindeki kitapları okuyasın! Benim gösterdiğim gibi bu işi yap! diyerek vasiyet edip, vefat ediyor. Sultansöyün babasını defnediyor. Şahlık Sultansö-

yar. Baykara bilen garavulın arasında şöyle soragocap bolyar:

- Gördünmi?
- Gördüm.
- Hiç kime aydayan dâlsin-le?!
- Aytdım.
- Gara bir merk etdim! Kime aytdın?
- Ay, bir çoban bilen dervezebana-ha aytdım.

Kâyincirâp, patışa hem in ey göryân ayalının yanına ilgayar. Baykaranın oğlı bolyar. Oğluna Soltan Hüseyin (Soltansöyün) diyip at goyyar.

Dördüncü bolup yıldız görenin özi galyar. Azabını çekip yıldız gören-â men. Mendenem galsın dana perzent - diyip, bu-da dañ atmanka öylerine yetişyâr. Garavulın ayalı hem hamiladar bolyar. Dokuz ay, dokuz gün tamam bolup, ondan hem beylekiler bilen bir günün içinde gız perzent dünyâ inyâr. Oña Gül-Gülpam diyip at goyyar.

Yene bir gün patışanın düşünde oña:

- Ey, Baykara! Sen diñe özüñden dana perzent galdırcakdın veli, emma halkın arasında seniñkiden başga yene üçüsi döredi. Eğer oğluñ şol üçüsini köşge - öz yanına çekmese, gelcekte ol şalık sürüp bilmez. Olar il arasında galsalar, seniñ oğluñı tagtından ağdararlar - diyen sözler ayan bolyar.

Patışa ertir turup, ağır oya batyar. Oğlum kemala gelmänkâ, bu zatlara düşünmänkâ, özüm âlemden ötsem, bular onı tagtından ağdarlar - diyip, düşünü kitaba yazyar. Ol yazğı şöyle:

Ey, oğlum! Halkın arasında üç sanı akıldar bardır. Buları öz yanına - köşge çekgin. Eğer oları tapıp, köşge çekmeseñ, seni tagtdan ağdarlar. Bu işi garrı vezirlerden gizlin alıp bargın. Olar bir garrı mekirdirler, saña hâzil bermezler. Ay, onı etgin, munı etgin! - diyip, ençe nesihatları şol kitaba yazyar.

Soltansöyün on iki yaşına yetyâr. Baykara hem bir gün keselleyâr, başı yassığa yetyâr. Ölmeziniñ ön yanında oğluna bir açar tabşırır-da, oña şöyle diyyâr:

- Ey, oğlum, pılan cay kitaphanadır! Şonı açıp, içindâki kitapları okagın! Meniñ görkezmâm boyunça iş alıp bargın! - diyip, ves'yet edip, vepat bolyar. Soltansöyün kakasını caylayar. Şalık Solt-

yüne kalıyor. Söylenen odayı açarak görüyor. Toplanıp duran kitapları okumaya başlıyor. Onların arasından babasının yazısını buluyor.

O kendi vezir-vekillerinin, atlılarını yanına alıp, halk arasına akıllıları aramaya çıkıyor, soru sorarak yola çıkıyor.

Gidip varıyor ki ana yolun üstünde biri hem meydan ederek hem ekmek yiyerek hem de gömleğinin bitini öldürerek oturuyor. Padişah ona:

- Böyle oturman ne? Ana yolun üstünde görene göz olup, yok ol, yoldan bir ayrıl!, diyor.

O oturan ona:

- Görmüyor musun? Yeniyi koyup eskiyi çıkarıyorum, arasında da düşman avlıyorum, üç işi birden bitiriyorum. Senin gibi herkese bir ağız vurup, atın üstünde ağzıma sinek kondurarak dönüp durmuyorum, diyor.

Padişah her yerde akıllı ve güzel konuşan olsa olsa o budur diyerek fikrediyor ondan sonra:

- Sana kim diyorlar?, diye soruyor.

- Bana Etlet derler. Bir vakit babam padişahın kapı muhafızı olmuştur.

Onu konuşurmadan alıp gidiyorlar. Köşke getirip, her türlü denemeler yapıyorlar. Akıllılığına kanaat getirip padişah, Etlet'i kendi yanına vezir ediyor.

Sultansöyün, Etlet'i yanına alıp, diğer akıllıları aramaya çıkıyor. O, Afganistan'da, Merv etraflarında ve kendi gücünün yettiği diğer yerlerinde halk arasında dolanıyor. Ama diğer akıllılar bulunmuyor. Bunlar çölde dolaşmayı, akıllıyı çöldeki çobanların arasında aramayı makul buluyorlar. Sultansöyün, Etlet ile atın başını çöle doğru çeviriyor. Yakındaki koyun güden çobanı gözden geçiriyorlar. Sultansöyün bir hayli yerden ona bağırıyor:

- Ey çoban, selamün aleyküm!

- Ve aleyküm es-selam!

- Çoban, dokuzun üçe yetiyor mu?

- Baştan başa. Hoş! diyerek, değneğini bulayarak koyununu sürüp gidiveriyor.

Sultansöyün yanındakine:

- Anladın mı?, diyor. Yanındaki ona:

- Anlamadım, diyor. Sultan:

tansöyüne galyar. Aydılan çayı açıp görür. Üşüşüp yatan kitapları okap başlar. Şoların arasından kakasının yazgısını tapyar.

Ol öz vezir-vekillerinin, atlılarını yanına alıp, il arasına akıllıların gözleğine çıkar, sorag salıp uğrayar.

Gidip baryarka, ulı yolu üstünde biri hem meydan edip, hem nan iyip, hemem köyneğinin bitini öldürüp otur. Patışa oña:

- Bolup oturuşın nähili? Ulı yolu üstünde görene göz bolup, yok bol, yoldan bir ayrıl! - diyyär.

Ol oturan oña:

- Göreñokmı? Tazäni salyan, könäni çıkaryan, arasında-da duşman avlayan, üç işi birden bitiryän. Sen yalı her kime bir ağız urup, atın üstünde ağzıma sinek gundurıp, aylanıp yöremok - diyyär.

Patışa her yerde akıldar hem dilevar bolsa, meğrem ol şudur diyip, pikir edyär-de, ondan:

- Saña kim diyyärler? - diyip sorayar.

- Maña Etlet diyerler. Bir vagt kakam patışanın dervezebanı bolupdır.

Onı gepletmän alıp gidyärler. Köşge getirip, her hili sınağlar edyärler. Akıllılarına göz yetirip patışa Etledi öz yanına vezir edip belleyär.

Soltansöyün Etledi yanına alıp, beyleki akıllıların gözleğine çıkar. Ol Ovganıstanda, Marı etraplarında hem öz erkiniñ yetyän beyleki yerlerinde il arasına aylanar. Emma beyleki akıldarlar tapılmayar. Bular çöle aylanmağı, akıldarı çöldäki çopanların arasından gözlemeğı makul bilyärler. Soltansöyün Etlet bilen at başını çöle tarap övürär. Eteğräkde goyun bakıp yören çopanı sınlayarlar. Soltansöyün esli yerden oña gıgıyar:

- A-hov, çoban, salavmaleykim!

- Valeykim essalam!

- Çoban, dokuzın üçe yetyärmi?

- Serbeserdir. Hoş! - diyip, tayağını bulap, goyunu sürüp gidiberyär.

Soltansöyün yanındakine:

- Düşündinmi? - diyyär. Yanındakı ona:

- Düşünmedim - diyyär. Soltan:

- Anlamadıysan, koyunları dokuz ay bakıp, üç ay kışta ölümsüz yitimsiz, sağ salim çıkarabiliyor musun?, diye sordum. “Alacak verecek olmadan getiriyorum” diyerek yüzünün yolunca cevap verdi, diyor da onu tekrar bir kez daha sınamak için atını onun yanına sürüyor. Sultan, atından inerek onu yanına çağırıyor. Yanına geldikten sonra kamçısının sapıyla çobanın başına tık tık vuruyor. O ise kol gibi dilini çıkarıyor. Sultansöyün yine yanındakine:

- Bunu anlıyor musun?, diyor. O:

- Ben de anlamadım, padişahım, diye cevap veriyor.

- Anlamadıysan, ben ona: “Başa bela neden gelir?” diye sordum. O:

“İki parmak dilden gelir”, diye, kol gibi dilini çıkarıp sözsüz cevap verdi.

Sonra Sultansöyün çobana:

- Sana kim derler?, diye soruyor. Çoban ona:

- Bana Mıralı (Nevayı) derler. Babam bir vakit koyun çobanıydı. “Ata kazancı, oğula helal” diyenlerin söylediğini yaparak bu çölde koyun bakıyorum, diye cevap veriyor.

Mıralı'nın cevapları Sultansöyün'e yaradıktan sonra, o sualine devam ediyor:

- Sizin eviniz nerede?, diye soruyor.

- İşte şu batı tarafındaki kırk süngülü koni şekilli ev bizimkidir.

- Evinize varsam, misafir alır mısınız?

Mıralı, Sultansöyün'e bakıp:

- Vay, şehzadem, bağışlayın! Görüyorum ama sizin kendi halkınızın geleneğinden haberiniz yok gibi mi?! Türkmen halkı misafiri atasından büyük sayar.

- O zaman evinize varsam, önüme çıkarlar mı?

- Mutlaka. kuyruğu kesik ala köpeğimiz vardır. O çok saygılıdır. Sizi değnek vakti meydandan karşılar.

- Bana hayvan keserek beni ağırlar mısınız?

- Bulursak birini, bulamazsak ikisini keseriz.

Sultansöyün, Mıralı'nın sözünü anlamayarak ona sual eder:

- O dediğin ne oldu?

- Düşünmesen, koyunları dokuz ay bakıp, üç ay gışdan ölüm-yitimsiz, aman-sağ çıkarıp biliyärmiñ?- diyip soradım. “Hutma-hutrak getiryän” diyip, yüzünün, uğruna cogap berdi - diyyär-de, onu yine bir gezek sınıp görmekçi bolup, atını onuñ yanına süryär. Soltan atından düşüp, onu golayına çağırar. Yanına gelensoñ, gamçısının sapı bilen çobanıñ kellesine tırk-tırk uryar. Ol bolsa gez boyılı dilini çıkaryar. Soltansöyün yine yanındakine:

- Muña düşünyärmiñ? - diyyär. Ol:

- Men-ä düşünmedim, patışahım - diyip cogap beryär.

- Düşünmeseñ, men ondan: “Başa bela nämeden geler?” - diyip soradım. Ol:

“İki barmak dilden geler” - diyip, gez boyı dilini çıkarıp, sözsüz cogap berdi.

Soñra Soltansöyün çopandan:

- Saña kim diyerler? - diyip sorayar. Çoban oña:

- Maña Mıralı (Novayı) diyerler. Kakam bir vagt goyun çoban bolupdır. “Ata kesbi, oğla halal” diyenlerini edip, şu çölde goyun bakıp yörün - diyip cogap beryär.

Mıralı'nın cogapları Soltansöyüne yaransoñ, ol sovalını devam edipdir:

- Siziñ öyüñiz nerede? - diyip sorayar.

- Ho-ol günbatar çetki kırk nayzalı zürrücek öy biziñkidir.

- Öyüñize barsam, mihman alarmısıñız?

Mıralı Soltansöyüne garap:

- Vey, şazada, bağışlañ! Göryän velin, siziñ öz halkıñızın däbinden habarıñız yok yalı-la?! Türkmen halkı mihmanı atasından ulı hasap edyändir.

- Onda öyüñize barsam, önümden çıkarlarmı?

- Hökman. Guyruğı küle ala köpeğimiz bardır. Ol örän gadırlıdır. Sizi tayak salım meydandan garşılar.

- Maña sövüş edermisiñiz?

- Tapsak birini ederis, tapmasak - ikisini.

Soltansöyün Mıralı'nın sözüne düşünmändirde, oña soval beripdir:

- Ol näme diydiğın boldı?

- Yakın kardeşimden bulursak, bir oğlak ya da bir toklu alırız, eğer bulamazsak, gebe keçimiz vardır, onu keseriz dediğim, hürmetli şehzade.

Mıralı'nın söz söyleyişi, nüktedanlığı Sultansöyün'ün hoşuna gitmiştir. O:

- Sen sabahleyin şahın köşküne varasın, deyip köşküne dönüyor.

Mıralı da:

- Olur, diyerek vedalaşır kalıyor.

Ertesi gün Mıralı koyununu teslim edip ayağı makam ayakkabılı, eğri değneği elinde, keçesini omuzuna atıp, varıyor şah köşküne.

O:

- Es-selamün aleyküm, padişahım! diyerek Sultansöyün'ün önünde elini kavuşturup duruyor.

- Ve aleyküm es-selam!, Mıralı! Ey Mıralı:

Müttakiler sohbetinden

Gönüller ferah demiştir

diyerek şah kendi vezir-vekillerinin gönüllerinin kaldığını bildiriyor. Mıralı ona:

İyilerin sohbetinde

Eşik de saygın bir yerdir

diye cevap verdikten sonra muhkem ayakka-bısını çıkarmadan eşiğin ağzında oturuyor. Sultansöyün'ün ona gönlü razı olmayarak:

- Ey Mıralı, senin yerin orası değildir, benim yanıma geç!, diyor da önceki müttakiler sayılan yaşlı vezirlerinin üstünü çiğneterek onu kendi yanına çağırıyor. Sonra ondan:

- Mıralı, bu Antguyun çok yaşlanmıştır. Bunu çıkarsak, yerine kimi koyarız?! diye soruyor.

- Onun yerine filanı koy.

- Gökçeşibirğan'ın da tarzı yok. Bunu da çıkar-malı. Onun yerine kimi koyarız?

- Onun yerine de filanı koy.

Sultan ne danışsa, akıllı ona hemen cevap veriyor. Yaşlı vezirlerin ise buna gözleri yuvasından çıkacak gibi oluyor. Onlar: "Çölde aylak aylak gezen çobanı getirip, köşkte ettiğine bak! Bizden aklı çokmuş. Sultan delirmiştir, kendini kaybetmiştir" diyerek birbirleriyle fısıldaşıyorlar.

Padişah, Mıralı'dan tekrar onu, bunu soruyor da:

- Golay-goltumdan tapsak, bir çebiş ya-da bir toklu alarız, eğer tapmasak, boğazca geçimiz bardır, sonı soyarız diydiğim, hormatlı şazada.

Mıralının söz uruşı, dilevarlığı Soltansöyüne diyseñ yarapdır. Ol:

- Sen ertir şanıñ köşgüne bararsıñ- diyyär-de, köşgüne gaydyar.

Mıralı hem:

- Bolyar - diyip, hoşlaşır galyar.

Ertesi gün Mıralı goynunu tabşırıp, ayağı çokaylı, eğri tayağı elinde, oyluğunu egnine atıp, bar-yar bärden şa köşgüne.

Ol:

- Essalavmaleykim, paüşahım! - diyip, Soltansöyüniñ gaşında gol govşurıp duryar.

- Valeykim essalam, Mıralı! Ey, Mıralı:

Mutdağlar söhbetinden

Könüller en diyipdir

- diyip, şa öz vezir-vekillerinden näğileliğini bildiryär. Mıralı oña:

Yağşılardıñ söhbetinde

İşiğem bir düypdür

- diyip cogap berägedän, çokayını çıkarman, işiğniñ ağzında oturiberyär. Soltansöyüniñ oña göv-ni yetip:

- Ey, Mıralı, seniñ yerin o tayı dälidir, meniñ yanıma geçgil! - diyyär-de, yañkı mutdağlar hasap edilyän garrı vezirleriniñ üstünü basğıladıp, onı öz yanına çağırar. Soñra ondan:

- Mıralı, bu Antguyun hanı garrapdır. Onı ayırsak, yerine kimi goyarıs?! - diyip sorayar.

- Onun yerine pılanını goy.

- Gökçeşibirğanıñam-a hanınıñ uğrı yok. Munı hem ayırmalı. Onun yerine kimi goyarıs?

- Onun yerine hem pılanını goy.

Soltan näme maslahat sorasa, akıldar oña nağt cogap berip otır. Garrı vezirleriñ bolsa muña gözle-ri hanasından çıkaycak bolyar. Olar: "Çölde entöp yören çobanı getirip, köşkte edip oturuşına seret! Bizden akılı känmiş. Soltan däliräpdir, ankası aşır-dır" diyişip, bir-birlerine çavuş çakışyarlar.

Paüşa Mıralıdan yine onı-munı sorayar-da:

- Var, şimdi koyununa bakıver, gerek olursa, tekrar çağırırım! diyor.

Mıralı eşikten çıktığı anda önceki müttakiler galeyana gelerek sultana:

- Padişahım! Senin akılın şaşmıştır, sen bir hastalığa tutulmuşsun, delirmişsin, diyorlar.

- Ya, niçin?!

- O çölde gezip duran bitli çobanın köşkte ne gereği var?! Şimdi akıldarın, öğüt verenin, danışmanın şu çoban mı oldu?!

- Onun akli sizinkinden çok.

- Akli çok olsa, çölde koyun bakar mıydı?

- O zaman onunla aklınızı deneyip göreyim!

- Gelin, beriye!

- Size bir sual. Gerçekle yalanın arası kaç günlük yoldur? Bunu bilin!

- Hı-ım, ooo! Padişahım, bize vakit, fırsat ver. Bu sual kolay değil.

- Varın, size dört gün izin. Dört günde bilin!

Onlar dört gün boyunca mücadele ettiler. Biri iki günlük, diğeri dört günlük, üçüncüsü yirmi günlük, öbürü kırk günlük, diye iddia ederek şahın karşısına geldiklerinde kendilerinin cevaplarını söylediler. Sultansöyün onlara:

- Birinizinki de doğru değil. O gönlünüzün almadığı çobanı çağıracağım, bu suali soracağım. Bilirse tamam, bildi, bilmezse hemen darağacına asacağım, dedi. Onlar:

- Olur, diye kabul ettiler.

- Çağırın!

Mıralı'ya ikinci kez haber gönderiliyor. Mıralı yine değneğini alıp geliyor. O, Sultanın karşısında durarak ellerini kavuşturup selam veriyor da yine makam ayakkabısıyla oturuyor. Sultan ona:

- Ey, Mıralı, sana bir sual soracağım. Bu suali-me cevap veremezsen, başın ölümlü malın talanlı, diyor.

Mıralı da ona:

- Tamam, Padişahım, ben buna razıyım, diyor.

- O zaman gerçek ile yalanın arası kaç günlük yoldur? Bunu bil!, diyor.

- Dört parmağın arkasıdır Padişahım!, diyerek

- Bar, indi goynunu bakıber, gerek bolsa, yine çağırarın! diyyâr.

Mıralı işikden çıkan badına yañkı mutdağalar gala gelip, soltana:

- Patışahım! Seniñ akılın çaşıpdır, sen bir zat tapınıpsıñ, däliräpsıñ - diyyârlar.

- Hä, näme?!

- O çölde gezip yören bitli çobanın köşkte nä köri bar?! İndi akıldarın, geñeşdarın, maslahatçıñ şol çoban boldumı?!

- Onuñ sizden akılı kân.

- Akılı kân bolsa, çölde goyun bakarmıdı?

- Onda şonuñ bilen akılınıñı deñäp göräyiñ!

- Geliñ, bäräk!

- Size bir soval. Çın bilen yalanın arası näçe günlük yol? Şonuñ bilin!

- Hı-ım, bo-ho! Patışahım, bize vagt, pursat bergil. Bu soval añsat däl.

- Bar, size dört gün rugsat. Dört günde bilin!

Yankılar dört günlöp cedelleşdiler. Biri iki günlük, yine biri dört günlük, üçüncüsü yiğrimi günlük, beylekisi kırk günlük - diyip, cedelleşip şanın gaşına geläge-de özlerinin cogaplarını aytdılar. Soltansöyün olara:

- Birinizinkem doğru däl. Şol gövnünüz yetmeyän çobanı çağırçak, şu sovalı bercek. Bilsehä bileni, bilmeze zamanını bermän dardan asçak - diydi. Olar:

- Bolyar - diyip razılaşdılar.

- Çağırın!

Mırala ikinci meretebe habar iberilyâr. Mıralı yine tayağını süyröp gelyâr. Ol Soltanın gaşında durup, gol govşurıp salam beryâr-de, yine çokaylı oturiberyâr. Soltan oña:

- Ey, Mıralı, sana bir soval bercek. Şol sovalıma cogap berip bilmeşeñ, başın ölümlü, malın talanlı - diyyâr.

Mıralı-da oña:

- Lepbey, patışahım, men ona razı - diyyâr.

- Onda çın bilen yalanın arası näçe günlük yol. Şonuñ bil! - diyyâr.

- Dört barmağın añırsıdır patışahım! - diyip,

baş parmağını yatırıp, dört parmağını gösteriyor da tazim ederek müttakilerin üstünden daha yüksek dereceli olduğunu gösteriyor. Dört gün diyenle kırk gün diyen “benimki doğru, benimki doğru, demedim mi, demedim mi” diye hemen ortaya atılıyorlar.

Mıralı onlara:

- Durun! Birinizinki de doğru değil. Gözüyle göreninki gerçek, kulağıyla işiteninki ise yalandır. İnanmazsanız, gözünüzle kulağınızın arasını ölçerek görün!, diyor.

Deneyerek görmek için vuruyorlar şaplağı. Böyle yaparak duluklarını kırmızı pancar gibi ediyorlar.

Mıralı yine:

- Gözünle görmezsen, kulağınla işittiğine inanmak olmaz. “Söyledi ki söylemiş” “dedi ki demiş” ile gönlünü şişiriyor, diyor. Padişahın diğer vezirleri de doğruca Mıralı’nın akli bizimkinden çokmuş diye, burada Mıralı’ya tazim ediyorlar. Sultansöyün gözdağı vererek Mıralı’yı kendine baş vezir atıyor.

Şimdi üçüncü akıllıyı nasıl bulmalı? O, kız olmalı. Sultansöyün, Etlet, Mıralı üçü bu akıllı kızı nasıl bulacakları hakkında görüşüyorlar.

Mıralı:

- Üçüncü akıllıyı bulmak kolay, dedi. Benim sırtıma bir iki yastığı semer gibi bağlayın, üstüme yırtık bir elbise, başıma da bir külah giydirin! Ayağım yalın olsun. Elimi arkama bağlayarak, nerede kız, gelin çok toplanırsa onların yanında bana vurarak beni kamçılayarak gösteriverin!, deydi. “O zaman niçin vuruyorsunuz?!” derlerse, “Bu bizim dediğimizi yapıyor. Dediğimizi yaptığı için vuruyoruz. Padişahın buyruğu böyle” deyin! “Yaptığınız doğru” diye buna akli başında cevap veren kız olursa, onu bırakmayın!, dedi.

Etlet yönetici olmak üzere on, on beş kişi olup Mıralı’nın sırtına bir iki yastığı semer gibi bağladılar da üstüne yırtık elbise, başına külah giydirdiler. Elini arkasına bağlayarak atın önüne salıp, kamçılayarak yola düştüler. Nerede kız, gelin çok toplanmışsa onların arasından vurarak geçtiler. Kızların, gelinlerin bir kısmı onlara sual sordular:

başam barmağını yatırıp, dört barmağını görkezyârde, tagzım edip, mutdağlarının üstünden ätlâp töre geçiberyâr. Dört gün diyen bilen kırk gün diyen “meniñki doğru-da, meniñki doğru, aytmadım mı-da, aytmadım mı” bolşuberyârler.

Mıralı olara:

- Duruñ! Biriniziñkem doğru dâl. Gözüñ bilen göreniñ çın, gulağın bilen eşideniñ bolsa yalan. İnanmasañız, gözünüz bilen gulağınızın arasını ölçâp görâyiñ!- diyyâr.

Deñâp görcek bolup uryarlar şapbadı. Şeydi-bem duluklarını gızıl şugundur yalı edyârler.

Mıralı yine-de:

- Gözüñ bilen görmeñ, gulağın bilen eşideniñe inanmak bolmaz. “Aytdı-aytda”, “diydi-diydâ” öykeniñ çışyâr - diyyâr. Patışanıñ beyleki vezirleri doğrudan hem Mıralınıñ bizden akılı kân eken diyip, şu yerde Mırala tagzım edyârler. Soltansöyün göz edip, Mıralını özüne baş vezir edip belleyâr.

İndi üçüncü akıldarı nâhili tapmalı? Ol gız bolmalı. Soltansöyün, Etlet, Mıralı üçüsi bu akıldar gızı nâhili tapmak barada maslahat edyârler.

Mıralı:

- Üçüncü akıldarı tapmak añsat - diydi. - Meniñ arkama birki yassığı küçenlâp dañın-da, üstüme bir yırtık don, başıma-da bir şıpırtmanı geydiriñ! Ayağım yalañaç bolsun. Elimi arkama dañıp, nirede gız-gelin köp üyşen bolsa, şolarıñ yanında meni urup, saygılap aylaberiñ! - diydi. “Onı nâme üçin uryasınız?!” diyseler, “Bu biziñ aydanımızı edyâ. Aydanımızı edyâni üçin uryas. Patışanıñ buyruğı şeyle” diyin! “Edyâniñiz hak” diyip, muña akıllı-başlı cogap beren gız bolsa, şonı sıpdırmañ! - diydi.

Etlet başlıklayın on-on baş adam bolup, Mıralınıñ arkasına birki yassığı küçenlâp dañdılar-da, üstüne yırtık don, başına şıpırtma geydirdiler. Elini arkasına dañıp, atın önüne salıp, gamçı bilen saygılap uğradılar. Nirede gız-gelin köp üyşen bolsa, şolarıñ arasından urup geçdiler. Gız-gelinleriñ bir toparı olara soval berdiler:

- Adamlar, ona niçin böyle yapıp vuruyorsunuz?
- Bu bizim dediğimizi yapıyor, denileni yaptığı için vuruyoruz. Padişahın buyruğu böyle.

- Tövbe, estağfurullah! Şah delirmiştir. Denileni yapan kişiye de vururlar mı?! diye bunlar şaşırıldılar.

Üç ay böyle yaparak dolandılar, akıllı bulunmadı. Vakit ise dördüncü aya geldi. “Şah elbise vereceğini söylüyor” diyerek kızları gelinleri bir yere toplayarak Mıralı’yı bunların ortasından vurarak iterek geçirdiler. O zaman da çıkmadı. Yine dolaşıverdiler. Vakit şimdi yedinci aya geldi. Halk arasından daha kenarda, bir dağın eteğinde bir iki tane çadırın arka tarafından büyük yol geçermiş. Bu yolda Mıralı’yı kamçılıyarak gidiyorlardı. Bir gelin yolun kenarında ekmek yapıyordu, bir kız ise ona ekmeği yaparak dikeçle dürterek verip duruyordu. Bunların dengine geldiklerinde, az önceki ekmek yapıp duran gelin:

- O garibe niçin böyle vuruyorsunuz?! dedi.

Etlet ve diğerleri:

- Bu bizim dediğimizi yapıyor. Denileni yaptığı için vuruyoruz. Buna Padişahın buyruğu böyle, dediler.

“Denileni yapan kişiyi de döverler mi kız?!” diye, o da şaşırıldı. Lakin gelinin yanındaki kız oturamadı:

- Şah doğru buyurmuştur. Padişah akıllıymış. Ona yapacağı işi kendinden bilene kadar vurun! Kendi bilip yapsın, ne zamana kadar kendi söyleyerek yaptıracak, o hakikaten başa gelen büyük belaymış, dedi.

Etlet de tutun tutun da yine bir söz katarak görelim!, öyle yaptılar.

Etlet:

- Ey kız, vursam da vurmasam da bu bizim kendi suçlumuz! Fakat arkanızdaki evin bacası eğriymiş, dedi.

Bu kız o anda bilgiççe gözünü kaçırmış. Etlet’in de bu sözü kendine kaktıdığını anlayan kız hemen:

- Bacası eğri olsa bile dumanı doğru çıkar, der.

DEVAMI GELECEK SAYIDA

- Adamlar, onu nâme için beydip uryasınız?

- Bu biziñ aydanımızı edyâr, aydılanı edeni için uryas. Patişaniñ buyruğı şeyle.

- Toba, estağpırralla! Şa dâlırâpdır. Aydılanı edyân adamı-da bir urarlarmı?! - diyip, bular geñirğendiler.

Üç aylap şeydip aylandılar, akıldar tapılmadı. Vagt bolsa dördüncü aya ser urdı. “Şa halat-serpay bercek diyyä” diyip, gız-gelinleri bir yere toplap, Mıralını buların ortasından urup-yencip geçdiler. Onda-da çıkmadı. Yene aylanıberdiler. Vagt indi yedinci aya ser urdı. İl arasından çetrâkde, bir dağın eteğinde birki sanı öyliniñ gayra tarapından ulı yol ötyân eken. Şu yol bilen Mıralını saygılap baryardılar. Bir gelin-ä yoluñ yakasında nan yapıp dur, bir gız bolsa oña nanı yasap, tikeç bilen dürtüp berip otur. Şoların deñine gelenlerinde, yankıñan yapıp duran gelin:

- O bendâni nâme için beyle uryasınız?! - diydi.

Etlet dağı:

- Bu biziñ aydanımızı edyâ. Aydılanı edeni için uryas. Muña patişaniñ buyruğı şeyle - diydiler.

“Aydılanı edyân adamınam uryalar gız?!” diyip, bu hem geñirğendi. Gelnin yanındaki gız velin, oturabilmedi:

- Şa doğru buyrupdır. Patişa akıldar eken. Onı tã etcek işini özünden bilip edyânçã uruñ! Özi bilip etsin, niçesar aydıp etdircek, ol-a tüys bir başa gelen tovkı, musallat eken - diydi.

Etlet dağı saklan-da-saklan, yine bir söz gatıp görelim! - bolşuberdiler.

Etlet:

- A gız, ursağam, urmasağam bu bizim öz günäkârimiz! Yöne añrınızdaki öyüñ velin, tüynüği gışığrak eken - diydi.

Bu gız şol pürsatda bilgeşleyn gözünü çâşardan eken. Etlediñem bu sözi özüne kaktırıp aydandığına düşünip oturan gız bada-bat:

- Tüynüği gışığam bolsa, tüssesi düz çıkıyandır - diyyâr.